

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΕΝΩΣΗΣ ΔΙΚΑΣΤΩΝ & ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΩΝ

55 χρόνια από την ίδρυση της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων, της *B. Θάνου-Χριστοφίλου*, σ. 961

Η καταχρηστική εκμετάλλευση σχέσεως οικονομικής εξαρτήσεως ως αθέμιτη πράξη. Διάγραμμα πρακτικής εφαρμογής και θεωρητικού προβληματισμού στο «νέο» άρθρο 18α ν. 146/1914, του *M.-Θ. Μαρίνου*, σ. 966

Η μεγάλη διάρκεια δικών στην Ελλάδα και οι αποφάσεις-πilotος του ΕΔΔΑ, του *N. Φραγκάκη*, σ. 989

ΑΠ 32/2013: Περιορισμός αιτήματος της αγωγής και αοριστία-περιορισμός με δήλωση στο ακροατήριο (Σημ. *I. Δεληκωστόπουλου*), σ. 997

ΑΠ 1819/2013: Αντίθεση διατητικής απόφασης στη δημόσια τάξη (Παρατ. *Ιω. Κίτσου*), σ. 1002

ΑΠ 1862/2013 & ΑΠ 831/2013: Κληρονομία μουσουλμάνων και μοναχών του Αγ. Όρους (Σημ. *I. Κατρά*), σ. 1027

ΑΠ 19/2014: Ευθύνη από εργατικό ατύχημα (Σημ. *K. Παπαδημητρίου*), σ. 1024

ΑΠ 37/2014: Εκούσια αντιπροσώπευση στην πολιτική δίκη (Παρατ. *Στ. Πανταζόπουλου*), σ. 1000

ΑΠ 467/2014: Άσκηση αναίρεσης κατά αποβιώσαντος διαδίκου (Σημ. *Αθ. Πανταζόπουλου*), σ. 998

ΕφΑθ 5886/2013: Ένωση προσώπων-προστασία μέλους (Σημ. *A. Κρητικού*), σ. 1039

ΟΛΣτΕ 424/2014: Περιορισμοί οικονομικής ελευθερίας-θέσπιση πληθυσμιακών κριτηρίων για χορήγηση αδείας φαρμακείου (Παρατ. *K. Σμαρτζή*), σ. 1274

ΟΛΣτΕ 1501/2014: Αποζημίωση για ζημία από πράξεις των οργάνων της δικαστικής εξουσίας (Παρατ. *Απ. Γέροντα*), σ. 1152

ΣτΕ 2115/2013: Περιεχόμενο αναίρεσης όταν το αντικείμενο της διαφοράς υπερβαίνει τα 40.000 € (Παρατ. *Χρ. Δετσαρίδη*), σ. 1173

ΤΟΜΟΣ 55
ΤΕΥΧΟΣ 4^ο ΕΤΟΣ 2014
ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

ISSN: 0302-1467
Κωδικός: 014484

ΕΝΩΣΗ
ΔΙΚΑΣΤΩΝ
& ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΣΑΚΚΟΥΛΑ

ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Η μεγάλη διάρκεια των δικών στην Ελλάδα και οι αποφάσεις-πilotος του ΕΔΔΑ*

Νίκος Φραγκάκης

Δικηγόρος

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), δικαιοδοτικό όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης, είναι επιφορτισμένο με την εφαρμογή συγκεκριμένης και αποτελεσματικής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σύμφωνα με τις επιταγές της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) σε μια προσπάθεια εξέλιξης της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης προς μια ομοιογενή συνταγματική τάξη των κρατών-μερών της ΕΣΔΑ¹. Το Δικαστήριο διατηρεί αυτή την τάξη ισορροπώντας ανάμεσα σε δικαιοδοτική κρίση βασιζόμενη στο γράμμα και το κατά τη δική του νομολογία πνεύμα της Σύμβασης και στον δέοντα σεβασμό στα εθνικά νομικά και δικαστικά συστήματα. Υπογραμμίζει, δε, τον επικουρικό χαρακτήρα του μηχανισμού εποπτείας της Σύμβασης σε σχέση με τα εθνικά συστήματα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων². Ο ρόλος του εθνικού δικαστή δεν είναι να ικανοποιεί μόνο τα κεκτημένα της εσωτερικής του έννομης τάξης. Είναι επίσης να συμβάλλει στην εναρμόνιση αυτής της έννομης τάξης με τα όσα επικρατούν γενικότερα στην Ευρώπη. Ο άμεσος και κύριος εφαρμοστής της ΕΣΔΑ είναι ο εθνικός δικαστής. Σε ένα ιδανικό κράτος δικαίου δεν θα υπήρχε λόγος προσφυγής στον ευρωπαϊό δικαστή. Στην πράξη, όμως,

οικ ολίγες υποθέσεις καταλήγουν στο Στρασβούργο μετά την εξάντληση των εθνικών ενδίκων μέσων, γιατί τα εθνικά δικαστήρια, συχνά εφαρμόζοντας νόμους που αντιβαίνουν στην ΕΣΔΑ, εκδίδουν αποφάσεις που οδηγούν τους διαδίκους στην άσκηση ατομικής προσφυγής.

Η διαπίστωση της παραβίασης από το αμυνόμενο κράτος μιας ή περισσότερων ουσιαστικών διατάξεων της Σύμβασης πολύ σπάνια αρκεί στον προσφεύγοντα, ο οποίος πρωτίστως ενδιαφέρεται να αποκομίσει την προβλεπόμενη από τη διάταξη του άρθρου 41 ΕΣΔΑ δίκαιη ικανοποίηση για την αποκατάσταση της υλικής και της ηθικής βλάβης του. Αρχικά το Δικαστήριο περιορίζει τις αποκαταστατικές εξουσίες του στο να διαπιστώνει απλώς αν είχε παραβιαστεί η Σύμβαση και, περιστασιακά, να επιδιώκει δίκαιη ικανοποίηση με τη μορφή χρηματικής αποζημίωσης, συνήθως χαμηλότερης από την πραγματική ζημία που υπέστη ο προσφεύγων.

Το Δικαστήριο για πολύ καιρό δεν προχώρησε σε πιο ριζοσπαστικά βήματα³. Τα τελευταία, όμως, χρόνια, στα πλαίσια της ενίσχυσης του ρόλου του ως οιοονεί συνταγματικού δικαστηρίου και προσπαθώντας να επιβεβαιώσει τη συμβατότητα του εσωτερικού δικαίου με τη Σύμβαση ανεξαρτήτως της ατομικής ζημίας στην οποία το σύστημα της ΕΣΔΑ παραδοσιακά βασιζόταν, ακολούθησε μια νομολογιακή πολιτική που οδήγησε⁴ στην διαπίστωση συστημικών παραβιάσεων της Σύμβασης από ορισμένα κράτη-μέρη και στην έκδοση των λεγόμενων «πilotικών

*. Το κείμενο βασίζεται σε εισήγηση στο σεμινάριο που οργάνωσε ο Άρειος Πάγος την 29 και 30 Νοεμβρίου 2012 στην Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργιών, στη Θεσσαλονίκη, με τίτλο «Η Δικαστική προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου κατά την ΕΣΔΑ σε Εθνικό και Ευρωπαϊκό επίπεδο, από τη σκοπιά της Πολιτικής και Ποινικής Δίκης». Επαναλήφθηκε αναθεωρημένη στην ομότιτλη Επιμορφωτική Συνάντηση την 18 και 19 Απριλίου 2013, στον ίδιο χώρο.

1. Βλ. J. Andriantsimbazovina, "Chronique droits de l'Homme", *CahDrEur* 1997 p. 667.

2. Βλ. L.R. Helfer "Redesigning the ECtHR: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime" *EJIL* (2008) παράγραφοι 125-159, σ. 138 με αναφορά στην απόφαση *Σαδίκ κατά Ελλάδας*.

3. Βλ. στην περίπτωση της μη επιτάχυνσης των ποινικών διαδικασιών S. STAVROS, *The Guarantees for Accused Persons under Article 6 of the ECHR*, Martinus Nijhoff Publ., σ. 115.

4. Άρθ. 34 ΕΣΔΑ. Βλ. A. Nollkaemper "Constitutionalization and the Unity of the Law of International Responsibility" Amsterdam Center for International Law, University of Amsterdam, 2009, *Indiana Journal of Global Legal Studies* (2009).

αποφάσεων». Ας σημειωθεί, πάντως, ότι το Δικαστήριο είχε καταλήξει σταδιακά στην εξειδίκευση εξατομικευμένων μη χρηματικών μέτρων αποκατάστασης που επέβαλλε στα ευθυνόμενα κράτη, ακόμα και πριν την υιοθέτηση του μορφώματος της πιλοτικής απόφασης καθεαυτής. Υπήρξαν επίσης υποθέσεις στις οποίες το Δικαστήριο έχει περιορίσει τη δυνατότητα των κρατών να επιλέγουν τα μέσα αποκατάστασης της παραβίασης. Σε περιπτώσεις στέρησης της ιδιοκτησίας, έχει υποχρεώσει το κράτος να επιστρέψει την περιουσία στον προσφεύγοντα⁵. Είναι βέβαια αλήθεια ότι το Δικαστήριο δεν έχει θεωρήσει αυτή την υποχρέωση αναγκαστική, με αποτέλεσμα να ορίζεται σε αποφάσεις ότι «σε περίπτωση που δεν είναι δυνατή τέτοια επανόρθωση...» το κράτος πρέπει να καταβάλει συγκεκριμένο ποσό στον προσφεύγοντα. Με άλλα λόγια, η *restitutio in integrum* είναι υποχρεωτική σε υποθέσεις τέτοιου τύπου στο βαθμό που είναι εφικτή (αν δεν υπάρχει, για παράδειγμα, ζήτημα προστασίας καλόπιστων τρίτων)⁶. Αν, όμως, είναι εφικτή, καθίσταται υποχρεωτική.

Το μόρφωμα των πιλοτικών αποφάσεων είναι πλέον κεντρικό θέμα προβληματισμού σχετικά με την αποτελεσματικότερη εφαρμογή της ΕΣΔΑ σε εθνικό επίπεδο. Η σχετική διαδικασία έχει ως στόχο την εφαρμογή της Σύμβασης σε μία εθνική έννομη τάξη στο πλαίσιο συστημικών προβλημάτων που έχουν εντοπιστεί πίσω από σειρά επανειλημμένων παραβιάσεων της Σύμβασης. Έχοντας υπόψη την επίμαχη συστημική αιτία το Δικαστήριο κατέληξε στην απόφαση ότι οι συνέπειες τέτοιων παραβιάσεων αφορούν όχι μόνο τον συγκεκριμένο προσφεύγοντα στην υπό κρίση υπόθεση, αλλά επίσης προσφεύγοντες των οποίων εκκρεμούν παρόμοιες υποθέσεις, ακόμα δε και πιθανούς μελλοντικούς προσφεύγοντες. Το ζήτημα, εν προκειμένω, δεν είναι η συνεχής παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενός μόνο προσώπου, αλλά και μεγάλου αριθμού άλλων υποκειμένων. Το Δικαστήριο έχει επομένως *a fortiori* το έναυσμα να απαιτήσει από

το Κράτος να αποκαταστήσει αυτή τη «συστημική κατάσταση»⁷.

Η απόφαση-ορόσημο *Broniowsky κατά Πολωνίας* είναι η πρώτη με την οποία το Δικαστήριο ανταποκρίθηκε στα ψηφίσματα και τις συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών που το προέτρεπαν να προχωρήσει στην συστημική αντιμετώπιση ομοειδών προσφυγών. Η υπόθεση, και στα τρία στάδια της⁸,

7. Σε μια «ελληνική» υπόθεση παραβίασης του Άρθρου 1 του 1ου Πρωτοκόλλου (*Vontas & Others v. Greece*, αριθ. 43588/06, 5 Φεβρουαρίου 2009), το Δικαστήριο επανέλαβε ότι εάν η φύση της παραβίασης επιτρέπει *restitutio in integrum*, εναπόκειται στο καθού η προσφυγή Κράτος να την πραγματοποιήσει. Εν όψει των περιστάσεων της υπόθεσης, το Δικαστήριο θεώρησε ότι η αποκατάσταση των περιουσιακών δικαιωμάτων των προσφευγόντων θα τους έθετε σε κατάσταση κατά το δυνατόν αντίστοιχη με εκείνη στην οποία θα βρίσκονταν εάν δεν είχε υπάρξει η παραβίαση. Στο διατακτικό της η απόφαση ορίζει ότι το Κράτος οφείλει να αποκαταστήσει, εντός τριών μηνών από την ημέρα που η απόφαση θα τελεσιδικήσει, τα δικαιώματα ιδιοκτησίας των προσφευγόντων επί της διεκδικούμενης γης. Βλ. και την εν μέρει ενάντια άποψη του Δικαστή Malinverni ο οποίος επιμένει ότι, εφόσον κατά την άποψη των ελληνικών δικαστηρίων «οι προσφεύγοντες ποτέ δεν απέκτησαν κυριότητα» (§ 38), οι προσφεύγοντες ποτέ δεν κατέστησαν κύριοι της αμφισβητούμενης γης για το λόγο αυτό είναι δύσκολο να δούμε πώς το Δικαστήριο θα μπορούσε να επιβάλει στις Αρχές να τους την επιστρέψουν. Οι αρχές μπορούσαν να βασίζονται στις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων που αναγνώριζαν τα δικαιώματά τους στην κυριότητα, οι οποίες έκτοτε έχουν καταστεί *res judicata*. Χωρίς μια επανεκκίνηση των εσωτερικών διαδικασιών, κάτι που δεν φαίνεται πιθανό στο Ελληνικό Δίκαιο, η λύση που προκρίθηκε από την πλειοψηφία (*restitutio in integrum*) δεν είναι η πιο κατάλληλη *in casu*.

Kudla κατά Πολωνίας (GC) αρ. 30210/96, 26 Οκτωβρίου 2000. Το Δικαστήριο έκρινε (§ 160) ότι στην παρούσα υπόθεση υπήρξε παραβίαση του Άρθρου 13 κατά το ότι ο προσφεύγων δεν είχε εσωτερικό ένδικο μέσο με το οποίο θα μπορούσε να επιδιώξει το δικαίωμά του για «εντός εύλογου χρόνου ακρόαση» όπως εγγυάται το Άρθρο 6 § 1.

8. *Broniowsky v. Poland* (GC), αριθ. 31443/96: απόφαση επί του παραδεκτού της 19 Δεκεμβρίου 2002 (*Broniowsky I*): απόφαση επί της ουσίας της 22 Ιουνίου 2004 (*Broniowsky II*): απόφαση της 28 Σεπτεμβρίου 2005 (φιλικός διακανονισμός και δίκαιη ικανοποίηση) (*Broniowsky III*). Βλ. L. Garlicki "Broniowsky and After: On the Dual Nature of 'Pilot judgments'" in (Caffisch, Callewaert, Liddell, Mahoney, Villiger eds.) *Liber Amicorum Luzius Wildhaber Human Rights - Strasbourg Views*, N.P. Engel Publ., pp 177-192 και V. Zagrebelski "Questions autour de Broniowsky" *ibid.*, σ. 521-535.

5. Βλ. *Papamichalopoulos and Others v. Greece* (Άρθρο 50), 31 Οκτωβρίου 1995 και *Brumarescu v. Romania* (δικαιη ικανοποίηση) (GC), αριθ. 28342/95.

6. Βλ. την εν μέρει σύμφωνη γνώμη του Δικαστή Costa στην υπόθεση *Assanidze v. Georgia*.

είναι η πρώτη που οδήγησε σε πιλοτική απόφαση και ασφαλώς σηματοδότησε ένα πολύ σημαντικό βήμα προς τα εμπρός στη νομολογία του Δικαστηρίου. Η υπόθεση *Broniowski* αφορούσε τις συνεχιζόμενες συνέπειες της εκ νέου χάραξης των ανατολικών συνόρων της Πολωνίας με τη Σοβιετική Ένωση μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, που υποχρέωσε χιλιάδες ανθρώπους να εγκαταλείψουν τις εστίες τους.

Το συστημικό πρόβλημα των εξαιρετικά μακροχρόνιων διαδικασιών και η επανενεργοποίηση του άρθρου 13 ΕΣΔΑ

Συμπληρωματικά με τις ουσιώδεις διατάξεις της Σύμβασης (άρθρα 2-12) και τα Πρωτόκολλά της, το άρθρο 13 επιτάσσει την ύπαρξη ενός αποτελεσματικού ένδικου βοηθήματος ενώπιον εθνικής αρχής ή δικαστηρίου για τον καθένα του οποίου παραβιάζονται τα δικαιώματα και οι ελευθερίες. Για μεγάλο χρονικό διάστημα το Δικαστήριο είχε υιοθετήσει μια μάλλον περιοριστική προσέγγιση του άρθρου 13. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, ανταποκρινόμενο κυρίως στον καταϊγισμό προσφυγών για υπέρμετρη χρονική διάρκεια των διαδικασιών ενώπιον όλων των ειδών εθνικών δικαστηρίων (πολιτικών, ποινικών και διοικητικών) που συνιστούν κατηγορία ομοειδών υποθέσεων, το Δικαστήριο ανέπτυξε σημαντικά τη νομολογία του επί του άρθρου 13. Ήδη, ερμηνεύει τη διάταξη αυτή ως επιβάλλουσα στα Κράτη το καθήκον να οργανώνουν τα αντίστοιχα δικαστικά τους συστήματα κατά τρόπο που να περιορίζει τις υπερβολικά μακρόχρονες νομικές διαδικασίες. Η *Kudla κατά Πολωνίας*⁹ ήταν η υπόθεση όπου αποτυπώθηκε αυτή η νομολογιακή μεταβολή. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, «έχει φτάσει η στιγμή να αναθεωρήσει τη νομολογία του υπό το πρίσμα της συνεχούς συσσώρευσης ενώπιόν του προσφυγών στις οποίες ο μοναδικός, ή ο βασικός, ισχυρισμός είναι εκείνος της αποτυχίας εξασφάλισης διεξαγωγής της δίκης εντός εύλογου χρόνου, κατά παράβαση του

9. *Kudla κατά Πολωνίας* (GC) αρ. 30210/96, 26 Οκτωβρίου 2000. Το Δικαστήριο έκρινε (§ 160) ότι στην παρούσα υπόθεση υπήρξε παραβίαση του Άρθρου 13 κατά το ότι ο προσφεύγων δεν είχε εσωτερικό ένδικο μέσο με το οποίο θα μπορούσε να επιδιώξει το δικαίωμά του για «εντός εύλογου χρόνου ακρόαση», όπως εγγυάται το Άρθρο 6 § 1.

άρθρου 6 § 1»¹⁰. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε στην αυξανόμενη συχνότητα με την οποία παραβιάσεις αυτής της κατηγορίας υπογραμμίζουν τον «σημαντικό κίνδυνο» για το κράτος δικαίου σε εθνικές έννομες τάξεις στην περίπτωση που συμβαίνουν «υπερβολικές καθυστερήσεις στη διοίκηση της δικαιοσύνης για τις οποίες οι διάδικοι στερούνται κάθε εσωτερικού ένδικου μέσου». Το Δικαστήριο κατανόησε, λοιπόν, την ανάγκη να δέχεται την προσφυγή του προσφεύγοντα κατά το άρθρο 13 αυτοτελώς, παράλληλα με την προηγούμενη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 6 § 1.

Η νομολογία *Kudla* ακολουθείται έκτοτε σε πολλές υποθέσεις υπέρμετρα μακρόχρονων διαδικασιών, όπου τα αμυνόμενα κράτη διαπιστώνεται να έχουν παραβιάσει τόσο το άρθρο 6 § 1, όσο και το άρθρο 13 της Σύμβασης, με την Ιταλία να είναι η πρωταθλήτρια, παρά τις προσπάθειες που έχουν καταβληθεί με τη θέσπιση του Νόμου Pinto¹¹. Στην *Lukenda κατά Σλοβενίας*¹², εκτός από την διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 6 § 1 και του άρθρου 13, το Δικαστήριο πρόσθεσε στο διατακτικό την τύπου *Broniowski* εντολή ότι το καθού η προσφυγή κράτος οφείλει, μέσω κατάλληλων νομικών μέτρων και διοικητικών πρακτικών, να εξασφαλίσει το δικαίωμα για δίκη εντός ευλόγου χρόνου, αφού διαπίστωσε ότι οι παραβιάσεις ανάγονται στη δυσλειτουργία της εσωτερικής νομοθεσίας και πρακτικής. Ωστόσο, το πρόβλημα των υπέρμετρα μακροχρόνιων δικαστικών διαδικασιών παραμένει άλυτο. Πρόκειται για ένα σύνθετο φαινόμενο, όχι μόνο νομικής αλλά και κοινωνικοπολιτικής φύσης¹³.

10. *Kudla v. Poland* § 148, με παραπομπή στην *Bottazzi v. Italy* (GC), αριθ. 34884/97, § 22. *Di Mauro v. Italy* (GC), αριθ. 34256/96, § 23. *A. P. v. Italy* (GC), αριθ. 35265/97, § 18, 28 Ιουλίου 1999 και *Ferrari v. Italy* (GC), αριθ. 33440/96, § 21, 28 Ιουλίου 1999.

11. Βλ. μεταξύ πολλών αποφάσεων *Scordino v. Italy* (no. 1) (GC), no. 36813/97. *Bottazzi v. Italy* (GC) αριθ. 34884/97. *Di Mauro v. Italy* (GC), αριθ. 34256/96. *A. P. v. Italy* (GC), αριθ. 35265/97, 28 Ιουλίου 1999 και *Ferrari v. Italy* (GC), αριθ. 33440/96, 28 Ιουλίου 1999.

12. *Lukenda v. Slovenia*, αριθ. 23032/02, 6 Οκτωβρίου 2005.

13. Βλ. *N. Sitaropoulos* "Comment on Interim Resolution CM/ResDH(2007)74 on excessively lengthy proceedings in Greek administrative courts and the lack of an effective domestic remedy", *ΔΤΑ* αρ. 38/2008, σ. 491-510.

Η υπερβολική διάρκεια των δικών στην Ελλάδα

Η υπερβολική διάρκεια των δικών είναι ενδημική στα ελληνικά δικαστήρια. Ο Συνήγορος του Πολίτη έχει κάνει λόγο για έναν εθνικό «πολιτικό πολιτισμό» στον οποίο ευδοκίμει ένα μη-υπόλογο κράτος (κεντρική διοίκηση)¹⁴. Δεν εκπλήσσει λοιπόν το ότι η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης κατέληξε, τον Ιούνιο 2007, στην υιοθέτηση ενός Προσωρινού Ψηφίσματος για την υπερβολική διάρκεια των διαδικασιών στα ελληνικά διοικητικά δικαστήρια και την έλλειψη ενός αποτελεσματικού εσωτερικού ενδίκου μέσου¹⁵, ενώ για τα πολιτικά δικαστήρια παρόμοιο ψήφισμα είχε εκδοθεί δυο χρόνια νωρίτερα¹⁶. Ο μεγάλος αριθμός αποφάσεων όπου το Δικαστήριο διαπιστώνει παραβίαση από την Ελλάδα του άρθρου 6 §1 και, σε πολλές περιπτώσεις, και του άρθρου 13¹⁷, προβλέπαμε από το 2009 ότι θα το οδηγήσει αργά ή γρήγορα στο να αντιμετωπίσει τις ελληνικές υποθέσεις με τη διαδικασία πιλοτικής απόφασης¹⁸. Η εξέλιξη αυτή ήταν αναπόφευκτη και είναι ν' απορεί κανείς γιατί το ελληνικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης δεν κινητοποιήθηκε με δική του πρωτοβουλία να θεραπεύσει ένα πρόβλημα το οποίο, πέρα από την αρνητική για τη χώρα εικόνα που προκαλούν στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης οι εκατοντάδες καταδικαστικές αποφάσεις, έχει στοιχίσει και

περίπου 15 εκ. ευρώ μέχρι σήμερα σε αποζημιώσεις για υλική και ηθική βλάβη και δικαστικές δαπάνες εις βάρος του Ελληνικού Δημοσίου.

Τον Δεκέμβριο 2010 το ΕΔΔΑ με την απόφασή του *Βασίλειος Αθανασίου κ.λπ. κατά Ελλάδας*, διαπίστωσε την ύπαρξη συστηματικού προβλήματος ως προς την υπερβολική διάρκεια των δικών ενώπιον των ελληνικών διοικητικών δικαστηρίων (του ΣΤΕ συμπεριλαμβανομένου) και έταξε στην κυβέρνηση ενιαύσια προθεσμία για να αντιμετωπίσει νομοθετικά το πρόβλημα. Ένα χρόνο αργότερα ψηφίστηκε ο ν. 4055/2012 «Δίκαιη δίκη και εύλογη διάρκεια αυτής» στον οποίο περιλαμβάνεται κεφάλαιο για τη δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, που θεσπίζει ορισμένα μέτρα, η αποτελεσματικότητα των οποίων μένει να αποδειχθεί.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο είχε από το 2010 προειδοποιήσει ότι θα προχωρήσει στην έκδοση αποφάσεων-πιλότων και για τους άλλους κλάδους της δικαιοσύνης, ενόψει του ότι η διάρκεια των ποινικών και των αστικών δικών είναι εφάμιλλη των διοικητικών και οι σχετικές εκκρεμείς ενώπιον του ΕΔΔΑ υποθέσεις αριθμούνται σε εκατοντάδες.

Η σειρά της ποινικής δικαιοσύνης ήρθε στις 3 Απριλίου 2012 με την απόφαση *Μιχελιουδάκης κατά Ελλάδας*. Το ΕΔΔΑ, διαπιστώνοντας ότι η παραβίαση των άρθρων 6 § 1 και 13 ΕΣΔΑ πηγάζει από τη δυσλειτουργία της εθνικής έννομης τάξης που συνίσταται στη μεγάλη διάρκεια των ποινικών διαδικασιών και ότι ελλείπουν εσωτερικές δικαστικές διαδικασίες που να επιτρέπουν την αναγνώριση του δικαιώματος να δικαστεί κανείς σε εύλογη προθεσμία, υποχρεώνει την Ελλάδα, μέσα σε ένα έτος από την τελεσίδικία της απόφασης, να θεσπίσει στο εσωτερικό δίκαιο ένα ή περισσότερα ένδικο βοηθήματα που να προσφέρουν κατάλληλη και επαρκή ικανοποίηση στα θύματα της μακρόχρονης εκκρεμοδικίας. Αναμένοντας την υιοθέτηση των παραπάνω μέσων, το Δικαστήριο θα αναβάλει για το έτος που προαναφέρθηκε, όλες τις εκκρεμείς στο Στρασβούργο υποθέσεις που έχουν μοναδικό αντικείμενο την υπερβολική διάρκεια των ποινικών διαδικασιών ενώπιον ελληνικών δικαστηρίων, με εξαίρεση τις περιπτώσεις που θα επέλθει φιλικός διακανονισμός.

Ο κύκλος έκλεισε μερικούς μήνες αργότερα με την απόφαση *Γλύκατζη κατά Ελλάδας*, της 30 Οκτωβρίου 2012, στην οποία το ΕΔΔΑ διαπίστωσε και στην

14. Παραπομπή από *N. Sitaropoulos, op. cit.*, σ. 504.

15. Résolution intérimaire CM/ResDH(2007)74 concernant les durées excessives de procédures devant les juridictions administratives grecques et l'absence de recours effectifs (adoptée par le Comité des Ministres le 6 juin 2007, lors de la 997e réunion des Délégués des Ministres).

16. Résolution du Comité des Ministres ResDH(2005)64 relative aux affaires de durée excessive des procédures civiles en Grèce (*Academy Trading Ltd et autres contre la Grèce et autres affaires*) et adoptée le 18 juillet 2005.

17. Αναφορικά με τις αποφάσεις των ελληνικών πολιτικών δικαστηρίων, η *Κόντη-Αρβανίτη κατά Ελλάδας*, αριθ. 53401/99, 10 Απριλίου 2003, ακολουθείται από μια μακρά σειρά παρεμφερών υποθέσεων. Βλ. τον κατάλογο των υποθέσεων στο Παράρτημα του Προσωρινού Ψηφίσματος CM/Res DH(2007)74, *op.cit.*, σ. 504.

18. Βλ. *N. Φραγκάκη* «Συστημικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» στο *NoB 57. 1979 = "Systemic Human Rights Violations in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights" in European Court of Human Rights, 50 Years*, published by ΝΟΜΙΚΟ ΒΗΜΑ, Athens Bar Association, Athens 2010, at p. 139.

αστική δικαιοσύνη τα ίδια, όπως στην διοικητική και την ποινική, συστημικά προβλήματα. Στην τελευταία αυτή απόφαση θα αναφερθούμε στη συνέχεια, εντοπίζοντας την προσοχή μας στο χώρο της βραδείας απονομής της αστικής δικαιοσύνης, έχοντας όμως κατά νουν ότι οι διαπιστώσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου ισχύουν *mutatis mutandis* και για τους άλλους δύο κλάδους.

Η πορεία της υπόθεσης της προσφεύγουσας δεν έχει κάτι το ασυνήθιστο στα μάτια των ελλήνων δικαστών και δικηγόρων. Άσκηση αγωγής εργατικής διαφοράς κατά κρατικού νοσοκομείου στις 8.3.1996, συζήτηση στο Μονομελές Πρωτοδικείο στις 12.5.1999, πρωτόδικη απόφαση της 31.8.1999 που δέχεται την αγωγή, έφεση του νοσοκομείου στις 10.2.2000 και απόρριψη της στις 26.9.2000, αίτηση αναίρεσης του νοσοκομείου στις 23.2.2001 που γίνεται δεκτή την 4.12.2002 και αναπέμπει την υπόθεση στο εφετείο, το οποίο ξαναδικάζει την υπόθεση, δικαιώνοντας το νοσοκομείο στις 7.7.2005. Νέα αίτηση αναίρεσης της προσφεύγουσας στις 30.8.2006 που γίνεται εν μέρει δεκτή την 3.2.2009 με νέα αναπομπή στο εφετείο, η συζήτηση ενώπιον του οποίου είχε προσδιοριστεί για τις 6.11.2012, δηλαδή σε χρόνο μεταγενέστερο από την έκδοση της απόφασης του ΕΔΔΑ. Μάλλον, όμως, την ημέρα εκείνη η υπόθεση δεν συζητήθηκε, αφού συνέπεσε με απεργία/αποχή των δικαστών, των δικηγόρων αλλά και των δικαστικών γραμματέων! Πάντως, κατά την κρίση του Δικαστηρίου η υπόθεση είναι ακόμα εκκρεμής, 16 χρόνια μετά την έναρξή της και οπωσδήποτε 12 χρόνια και 7 μήνες και αν αφαιρεθούν τα διαστήματα καθυστέρησης που, κατά την Ελληνική Κυβέρνηση, οφείλονται στην προσφεύγουσα. Συνεπώς διαπιστώνεται παραβίαση του άρθρου 6 § 1 ΕΣΔΑ ως προς την υπερβολική διάρκεια της δίκης.

Στη συνέχεια το ΕΔΔΑ εξέτασε αν υπάρχει και παραβίαση του άρθρου 13. Αφού έλαβε υπόψη του όλες τις εντωμεταξύ νομοθετικές εξελίξεις στην Ελλάδα που αποβλέπουν στην επιτάχυνση απονομής της δικαιοσύνης, το Δικαστήριο αφού παρατήρησε ότι η Κυβέρνηση δεν επιβεβαίωσε ότι έχει θεσπιστεί στο ελληνικό δίκαιο ένδικο βοήθημα για τους διαδίκους αστικών υποθέσεων που έχουν υποστεί υπερβολική διάρκεια δίκης, κατέληξε ότι παραβιάστηκε και το άρθρο 13.

Το επόμενο βήμα του Δικαστηρίου ήταν, εξετάζοντας την υπόθεση υπό το φως του άρθρου 46 ΕΣΔΑ,

να προχωρήσει στην υπαγωγή της στην πιλοτική διαδικασία. Για να αποτρέψει μια ακόμα εις βάρος της συστημική απόφαση η Κυβέρνηση επικαλέστηκε τους νόμους για τη δικαιοσύνη που τέθηκαν σε ισχύ τα τελευταία χρόνια¹⁹ και άλλα πρακτικά μέτρα, τα οποία, φευ, ελάχιστα έχουν αποδώσει. Παρατηρώντας ότι δεν εκπληρώνει ικανοποιητικά το ρόλο του με το να επαναλαμβάνει συνεχώς το ίδιο σκεπτικό σε υποθέσεις με ομοειδείς παραβιάσεις, το Δικαστήριο καταλήγει στο ότι σε τέτοιες περιπτώσεις ενδείκνυται η υιοθέτηση συστημικών αποφάσεων. Μολονότι, σε αντίθεση με υποθέσεις της κατηγορίας *Broniowski*, εκείνες που αφορούν υπερβολική διάρκεια δεν έχουν παρόμοια ιστορική βάση, εντούτοις ο επίμονος χαρακτήρας του προβλήματος που αντιμετωπίζει μεγάλος αριθμός ελλήνων προσφευγόντων δικαιολογεί την έκδοση απόφασης-πιλότου. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην απαράδεκτη διάρκεια δικών στον πρώτο βαθμό, με παραδείγματα²⁰. Τέλος, ο συστημικός χαρακτήρας του προβλήματος επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι, ενώ από το 2007 μέχρι σήμερα περισσότερες από 30 αποφάσεις έχουν εκδοθεί διαπιστώνοντας υπερβολική διάρκεια αστικής δίκης²¹, άλλες 250 περίπου

19. Ν. 2915/2001, 3327/2005, 3346/2005, 3514/2006, 3659/2008, 3869/2010 και 3994/2011. Ήδη έχει ακολουθηθεί και ο ν. 4055/2012.

20. Μεταξύ άλλων, *Kontogeorgas* §§ 5-8, *Tsilira* §§ 4-5, *Philippos Ioannidis* §§ 5-8, *Vassiliadis* §§ 5-9, *Gogias* §§ 10-13, *Roubies* §§ 7-13, *Stavrinoudakis* §§ 5-7, *Panoussi* §§ 5-6.

21. Μεταξύ άλλων, *Doggakis et autres* § 17, *Sogia Hellas A.E. c. Grèce*, n° 1989/05, § 14, 27/9/ 2007, *Bekir-Ousta et autres c. Grèce*, n° 35151/05, § 26, 11/10/2007, *Kanelloupolou c. Grèce*, n° 28504/05, § 21, 11/10/ 2007, *Mariettos et Mariettou c. Grèce*, n° 17755/06, § 23, 21/2/2008, *Kontogeorgas c. Grèce*, n° 26010/06, § 17, 21/2/2008, *Dim. kai Aik. Tzivani O.E. c. Grèce*, n° 4799/06, § 16, 27/3/2008, *Markou c. Grèce*, n° 34035/06, § 30, 27/3/2008, *Tourkiki Enosi Xanthis et autres c. Grèce*, n° 26698/05, § 28, 27/3/2008, *Karanikas et autres c. Grèce*, n° 28141/06, § 21, 29/4/2008, *Vlachou c. Grèce*, n° 2655/06, § 19, 19/6/2008, *Tsilira c. Grèce*, n° 44035/05, § 11, 22/5/2008, *Philippos Ioannidis*, § 17, *Chatzimanikas c. Grèce*, n° 487/07, § 19, 31/7/2008, *Lambropoulou c. Grèce*, n° 8009/07, § 17, 31/7/2008, *Vassiliadis c. Grèce*, n° 32086/06, §§ 21-22, 2/4/2009, *Gogias c. Grèce*, n° 26421/07, § 22, 2/4/2009, *Gioka c. Grèce*, n° 44806/07, § 17, 16/4/2009, *Nikolopoulou c. Grèce*, n° 54581/07, § 25, 30/4/2009, *Roubies c. Grèce*, n° 22525/07, § 23, 30/4/2009, *Stamouli c. Grèce*, n° 55862/07, § 22, 11/6/2009, *Stavrinoudakis c. Grèce*, n° 26307/07, § 23, 29/10/2009, *Pikoula et autres c. Grèce*, n° 1545/08, § 23, 7/1/2010, *Gargasoulas c.*

προσφυγές εκκρεμούν με παράπονο την ίδια ή και την ίδια παραβίαση, από τις οποίες περίπου 70 αφορούν τα πολιτικά δικαστήρια.

Το Δικαστήριο καταλήγει (§ 75) ότι, στα μάτια του, οι σημαντικές και επαναλαμβανόμενες καθυστερήσεις στην απονομή της δικαιοσύνης αποτελούν ένα ιδιαίτερα ανησυχητικό φαινόμενο, που μπορεί να υπονομεύσει την εμπιστοσύνη του κοινού στην αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος. Έτσι, καταρχήν, δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, η διατήρηση μιας διαδικασίας σε εκκρεμότητα για υπερβολικό χρονικό διάστημα ενδέχεται να προσβάλει το ίδιο το δικαίωμα της πρόσβασης σε δικαστήριο. Ειδικότερα, η αδικαιολόγητη έλλειψη απόφασης από το επιληφθέν δικαστήριο για ιδιαίτερα μακρύ χρονικό διάστημα μπορεί εκ των πραγμάτων να εξομοιωθεί με αρνησιδικία. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το ένδικο μέσο που άσκησε ο ενδιαφερόμενος μπορεί να στερηθεί από κάθε αποτελεσματικότητα όταν το δικαστήριο που έχει επιληφθεί της υπόθεσης δεν κατορθώνει να αποφανθεί επί της διαφοράς εγκαίρως, όπως το απαιτούν οι περιστάσεις και το διακύβευμα κάθε συγκεκριμένης υπόθεσης (προηγούμενες αποφάσεις *Βασιλείας Αθανασίου και λοιποί* § 52, *Μιχελιουδάκης* § 72).

Το Δικαστήριο έχει καθορίσει ορισμένα ουσιώδη κριτήρια που επιτρέπουν την επαλήθευση της αποτελεσματικότητας των αποζημιωτικών ενδίκων βοηθημάτων στις περιπτώσεις υπερβολικής διάρκειας δικαστικών διαδικασιών²²:

- Η αποζημιωτική αγωγή πρέπει να εκδικάζεται εντός ευλόγου διαστήματος.

- Η αποζημίωση πρέπει να καταβάλλεται προσηκόντως, κατ' αρχήν το αργότερο εντός έξι μηνών από την τελεσιδικία της απόφασης.

- Οι οικονομικοί κανόνες που εφαρμόζονται στην αποζημιωτική αγωγή πρέπει να συνάδουν με τους κανόνες που προβλέπει το άρθρο 6 ΕΣΔΑ.

Grèce, n° 51500/07, § 14, 7/1/2010, *Tsasnik et Kaounis c. Grèce*, n° 3142/08, § 27, 14/1/2010, *Flaris c. Grèce*, n° 54053/07, § 19, 22/4/2010, *Panoussi*, § 21, *Tsaganou et Georgiou c. Grèce*, n° 18556/08, § 18, 20/5/2010, *Kotaridis c. Grèce*, n° 205/08, § 21, 15/7/2010, *Pesmatzoglou et Pesmatzoglou-Fitsioulas c. Grèce* (comité), n° 6130/09, § 15, 5/4/2011, *Bachas c. Grèce* (comité), n° 54703/09, § 19, 17/4/2012).

22. Βλ. *Scordino* (n° 1).

- Τα δικαστικά έξοδα να μην επιβαρύνουν υπερβολικά τους ενάγοντες των οποίων η αξίωση είναι βάσιμη.

- Η αποζημίωση να μην είναι ανεπαρκής σε σύγκριση με τα ποσά που επιδικάζει το ΕΔΔΑ σε παρόμοιες υποθέσεις, λαμβανομένου υπόψη ότι στις περιπτώσεις υπερβολικής διάρκειας της δίκης υπάρχει (μαχητό) τεκμήριο ηθικής βλάβης του προσφεύγοντα.

Ενόψει των ανωτέρω συλλογισμών, το Δικαστήριο, αναγνωρίζοντας τις πρόσφατες εξελίξεις στην ελληνική έννομη τάξη με σκοπό τόσο τον εκσυγχρονισμό του δικαστικού μηχανισμού όσο και την απλοποίηση και επιτάχυνση των δικαστικών διαδικασιών, θεωρεί ότι οι εθνικές αρχές πρέπει να θέσουν σε εφαρμογή χωρίς καθυστέρηση ένα ένδικο μέσο ή ένα συνδυασμό ενδίκων μέσων σε εθνικό επίπεδο που να εγγυώνται πραγματικά μια αποτελεσματική αποκατάσταση των παραβιάσεων της Σύμβασης που προκύπτουν από την υπερβολική διάρκεια των διαδικασιών ενώπιον των αστικών δικαστηρίων. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι ένα τέτοιο ένδικο μέσο θα πρέπει να αρχίσει να ισχύει εντός προθεσμίας ενός έτους από την ημερομηνία που η εν λόγω απόφαση θα καταστεί οριστική. Εν αναμονή, το Δικαστήριο αναβάλλει για το ίδιο διάστημα την εξέταση των εκκρεμών ενώπιον του υποθέσεων που έχουν αποκλειστικό αντικείμενο την υπερβολική διάρκεια των αστικών δικών, με εξαίρεση τη διαγραφή τους στις περιπτώσεις απαραδέκτου ή φιλικού διακανονισμού.

Με τα άρθρα 53-60 του ν. 4055/2012 καθιερώνεται αίτηση δίκαιης ικανοποίησης (εύλογης χρηματικής αποκατάστασης) των διαδίκων για υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης. Με την αίτηση οι διάδικοι προβάλλουν ότι η διαδικασία καθυστέρησε αδικαιολόγητα και συγκεκριμένα ότι διήρκεσε πέραν του ευλόγου χρόνου που απαιτείται για τη διάγνωση των πραγματικών και νομικών ζητημάτων που ανέκυψαν στη δίκη. Η ρύθμιση έγινε σε συμμόρφωση με την απόφαση *Αθανασίου* και αφορά μόνο τις διοικητικές δίκες, εκδόθηκαν δε ήδη οι πρώτες αποφάσεις²³, με πρώτη την ΣΤΕ 4467/2012 που δικαιώνει αιτούντα, επιδικάζοντάς του 4.800 ευρώ για αποκατάσταση της ηθικής

23. ΣΤΕ 1/2013, ΔΕφΑΘ 1/2013, ΔΠρΑΘ 320/2013.

βλάβης που του προκάλεσε η υπερβολική διάρκεια της δίκης²⁴.

Μολονότι ο νομοθέτης γνώριζε ότι οι αποφάσεις-πilotοί του ΕΔΔΑ για την ποινική και την πολιτική δικαιοσύνη ήταν προ των πυλών, εντούτοις περιορίστηκε στο να αντιδράσει στην απόφαση *Αθανασίου*, νομοθετώντας μόνο για τις διοικητικές δίκες, αντί να ενεργήσει στοιχειωδώς *προδραστικά*, προβλέποντας μέτρα και για την επικείμενη διαπίστωση των συστημικών παραβιάσεων στους άλλους δύο κλάδους της δικαιοσύνης, ώστε να μην εμφανίζεται ότι ενεργεί υπό πίεση κατόπιν εορτής. Ήδη πρέπει να κινηθεί με ταχύτητα, καθώς τα χρονικά περιθώρια στενεύουν για τις ποινικές υποθέσεις και το ίδιο θα συμβεί σύντομα και για τις αστικές.

Παράλληλα ο νομοθέτης οφείλει να θεσπίσει και για τις αστικές υποθέσεις διαδικασία αναψηλάφησης ή επανάληψης δίκης ανάλογη με τα οριζόμενα στη διάταξη του άρθρου 525 § 1, αριθμός 5 ΚΠΔ, κατά την οποία η ποινική διαδικασία που περατώθηκε με αμετάκλητη απόφαση επαναλαμβάνεται, σε περίπτωση που, με απόφαση του ΕΔΔΑ, διαπιστώνεται παραβίαση δικαιώματος η οποία αφορά τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή την ουσιαστική διάταξη που εφαρμόστηκε, και με τα οριζόμενα στη διάταξη του άρθρου 105Α ΚΔΔ (όπως προστέθηκε με το άρθρο 23 ν. 3900/2010) για την επανάληψη διοικητικής δίκης μετά από απόφαση του ΕΔΔΑ.

Πρέπει να επισημανθεί στο σημείο αυτό η πρόσφατη προσπάθεια του Υπουργείου Δικαιοσύνης να εισαγάγει διάταξη που να επιτρέπει την αναψηλάφηση αστικών δικών σε συμμόρφωση προς αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Στην αρχική διατύπωση του νομοσχεδίου που κατέληξε στο ν. 4139/2013 «Περί εξαρτησιογόνων ουσιών και άλλες διατάξεις», περιλαμβάνονταν μεταξύ των τροποποιήσεων του ΚΠολΔ το άρθρο 62 με το οποίο προσετίθετο στο άρθρο 544 ΚΠολΔ περίπτωση 11 που επέτρεπε την αναψηλάφηση «*αν με απόφαση του ΕΔΔΑ κρίθηκε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση εκδόθηκε κατά παραβίαση δικαιώματος που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή διάταξης ουσιαστικού δικαίου της ΕΣΔΑ*», ενώ το άρθρο 63 καθόριζε τις σχετικές προθεσμίες, προσθέτοντας περίπτωση

(θ) στην § 3 του άρθρου 545 ΚΠολΔ. Η προτεινόμενη ρύθμιση συνάντησε σθεναρή αντίδραση στην αρμόδια επιτροπή της Βουλής και στη συνέχεια στην Ολομέλεια, μολονότι το Υπουργείο Δικαιοσύνης είχε προσθέσει μια, अपαράδεκτη από τη σκοπιά της νομολογίας του ΕΔΔΑ, εξαίρεση, στην τελευταία περίοδο της προτεινόμενης διάταξης: «*(...) εκτός αν η διατήρηση της προσβαλλόμενης απόφασης επιβάλλεται για λόγους δημοσίου συμφέροντος και ιδίως εθνικής ή δημόσιας ασφάλειας ή πρόκειται για υποθέσεις υπαγόμενες στην ειδική διαδικασία της εκουσίας δικαιοδοσίας*». Η καταψήφιση της διάταξης συντηρεί στο δικαιοδοτικό μας σύστημα μια εκκρεμότητα που θα γίνεται διαρκώς οχληρότερη.

Αντί επιλόγου

Τα νομοθετήματα των τελευταίων ετών για τη βελτίωση των συνθηκών απονομής της δικαιοσύνης και την επιτάχυνσή της δεν φαίνεται να έχουν λύσει ένα πρόβλημα που, αντί να αμβλύνεται, παίρνει όλο και εκρηκτικότερες διαστάσεις με τη διογκούμενη πολυετή εκκρεμοδικία εκατοντάδων χιλιάδων υποθέσεων. Στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4055/2012 η Ελληνική Κυβέρνηση διαπίστωνε, μεταξύ άλλων, τα εξής: «*Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατοχυρώνει το δικαίωμα κάθε ανθρώπου σε μια δίκαιη και έντιμη δίκη που διεξάγεται δημόσια και μέσα σε λογική προθεσμία. Εξάλλου στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλέπεται ότι κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες, έχει δικαίωμα πραγματικής και αποτελεσματικής προσφυγής του στα δικαστήρια που δικάζουν δημόσια και μέσα σε εύλογη προθεσμία.*

Δυστυχώς, η σημερινή πραγματικότητα στην Ελλάδα δεν ανταποκρίνεται στις επιταγές του έλληνα συνταγματικού νομοθέτη ούτε στις προσδοκίες του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού. Δεν υπάρχει πιο τρανή απόδειξη από τα ακόλουθα στατιστικά στοιχεία:

- Από το 1997 μέχρι σήμερα, η Χώρα μας έχει καταδικαστεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε 360 υποθέσεις για υπερβολικές καθυστερήσεις στην απονομή της Δικαιοσύνης. Από όλα τα Δικαστήρια, πολιτικά, ποινικά και διοικητικά.

- Υπάρχει υπόθεση για την οποία καταδικάστηκε η Χώρα μας γιατί καθυστέρησε η έκδοση απόφασης 27 ολόκληρα χρόνια.

24. Βλ. Ν. Φραγκάκη, «Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 4467/2012» *ΕΠΔΔ* 2012. 1093-1097.

- Η Ελλάδα κατέχει το θλιβερό προνόμιο να είναι τέταρτη κατά σειρά μεταξύ των 47 Κρατών Μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης που συστηματικά και κατ' επανάληψη παραβιάζει τον εύλογο χρόνο στην απονομή της Δικαιοσύνης.» Και η αιτιολογική έκθεση συνέχιζε με μια παράγραφο που υπήρχε στο νομοσχέδιο, όταν τίτλος του ήταν «για τη δίκαιη δίκη και την αντιμετώπιση φαινομένων αρνησιδικίας» αλλά απαλείφθηκε από το τελικό κείμενο, διατηρεί όμως τη σημασία της ως προερχόμενη από γραφίδα του Υπουργείου Δικαιοσύνης:

«Πρέπει να το ομολογήσουμε. Δυστυχώς η Δικαιοσύνη βουλιάζει. (...) Η ουσιαστική δικαστική προστασία όμως χάνεται μέσα σε υπέρμετρα χρονοβόρες διαδικαστικές διεκυστίνδες. Τελικά στη χώρα μας έχουμε Αρνησιδικία. Που επιδεινώνεται. Και συμβάλλει αποφασιστικά στην επικράτηση πολύμορφης ανομίας. Σε όλους τους χώρους της δημόσιας ζωής και της κοινωνίας. Δεν μπορεί να υπάρξει επιείκεια και ανοχή σε αυτό το φαινόμενο.

Γιατί δεν διαβρώνει μόνο τον κοινωνικό ιστό. Δεν υπονομεύει μόνο τους δημοκρατικούς θεσμούς. Αποτελεί και τροχοπέδη στην οικονομική ζωή και την ανάπτυξη.»

Η τελευταία επισήμανση σκιαγραφεί τη ζοφερή εικόνα μιας πολύ δυσάρεστης πραγματικότητας. Όλοι οι παράγοντες απονομής της δικαιοσύνης –ο νομοθέτης, η διοίκηση, οι δικαστές, οι δικηγόροι, οι δικαστικοί υπάλληλοι– συντηρούμε, ο καθένας με τη στάση του, τη διάβρωση και την υπονόμευση του κράτους δικαίου. Ταυτόχρονα, ιδίως στους σημερινούς δύσκολους καιρούς, βλάπτουμε την οικονομία του τόπου και παρεμποδίζουμε τις επενδύσεις και την ανάπτυξη. Οι έλληνες δικαστές επωμίζονται το τεράστιο βάρος της ορθής εφαρμογής του νόμου στο τόσο αντίξοο σημερινό πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον. Αλλά ο μεγάλος κόπος τους φαίνεται να μην αποδίδει αρκετά ώστε η δικαιοσύνη ν' απονέμεται ταχύτερα.

Τι μέλλει γενέσθαι;